

**SHHTGA A'ZO MAMLAKATLARNING MADANIY-GUMANITAR HAMKORLIGI:
ISTIQBOLLARI VA RIVOJLANISH**

Mahkamov Ikrom Ahtamjon o'g'li

UzMU Davlat va jamiyat institutlarini boshqaruvi magistranti

Annotasiya: *Maqolada Shanxay hamkorlik tashkiloti (SHHT) doirasidagi davlatlarning o'zaro hamkorligi masalalari yoritilgan, ushbu xalqaro tashkilotning istiqbollari to'g'risida tushuncha berilgan. ShHTning faollari va kelajagi to'g'risida tahlilchilar fikrlarining birligi bo'lmagan taqdirda, u o'zining birinchi yillaridan keyin dunyoda juda katta obro'ga ega bo'ldi va muvaffaqiyatli integratsiya tanasi sifatida Osiyo sayohatlarida o'z o'rnini egallash uchun barcha imkoniyatlarga ega.*

Kalit so'zlar: *SHHT, Shanxay ruhi, ShHT istiqbollari, ShHT hamkorligi*

Milliy manfaatlarni xalqaro miqyosda ta'minlash nuqtai nazaridan davlat faoliyatining iqtisodiy va siyosiy tarkibiy qismlari kabi insonparvarlik jihati ham muhim ahamiyatga ega. "Xalqaro gumanitar hamkorlik" tushunchasi madaniy, ilmiy, axborot, sport, turizm va boshqa masalalardagi davlatlararo hamkorlikni o'z ichiga oladi¹ va shaxsiy va umuminsoniy manfaatlarga xizmat qiladi. Hech bir davlat odamlarga munosib turmush darajasini kafolatlaydigan tibbiy va ta'limning yuqori darajasisiz noqulay muhitda rivojlana olmaydi. To'laqonli gumanitar hamkorlik faqat xalqlar o'rtasidagi ishonch va do'stlik muhitida rivojlanishi mumkin va o'z navbatida odamlar ongidan boshqa milliy madaniyatlar haqidagi har qanday salbiy tasavvurlarni bosqichma-bosqich olib tashlashga yordam beradi.

Ushbu maqolaning maqsadi ShHTning tuzilishi, ish joylari va rivojlanish bosqichlarini batafsil tavsiflash emas, garchi ularni har xil darajada eslatib o'tmasdan amalga oshirish mumkin emas. Ichki va tashqi omillarni hisobga olgan holda, XXI asrning boshlarida shakllangan ushbu xalqaro tashkilotning istiqbollari to'g'risida tushuncha berishning asosiy maqsadi.

1996 va 1997 yillarda harbiy sohada ishonch choralari va voorujeni qisqartirish bo'yicha Osiyo uchun misli ko'rilmagan kelishuvlardan kelib chiqqan "Shanxay beshligi" ning vorisi SHHT Osiyo mintaqasida barqarorlik va xavfsizlikka intilish shaklida ustuvorlikni saqlab qoldi. Shu bilan birga, SHHT muammolar va tahdidlarga birgalikda javob berish imkoniyatlarini progressiv, kompleks ko'rish bilan ajralib turadi. Shunday qilib, juda murakkab muammolarni hal qilish tugagandan so'ng, Rossiya, Qozog'iston, Qirg'iziston, Tojikiston va Xitoy, ularga Qo'shilgan O'zbekiston bilan birgalikda stvo hamkorligini doimiy ravishda kengaytirishga qaror qildilar.

Butun jamiyat madaniyati va uning boshqa millat vakillariga nisbatan bag'rikengligi insoniyatning terrorizm va ekstremizm kabi bugungi kundagi muammolariga qarshi psixologik jihatdan mustahkam turishini va ularni tinch yo'l bilan hal etish imkonini yaratishini taqozo etadi.

Gumanitar hamkorlik ham amaliy ahamiyatga ega. Masalan, boshqa xalqning tili, madaniyati va urf-odatlarini bilish davlatlarning xavfsizligini ta'minlash maqsadida o'zaro yanada muvaffaqiyatli hamkorlik qilish imkonini beradi.

Milliy kuch tuzilmalari va xalqaro tashkilotlar gumanitar hamkorlik muhimligini anglagan holda uni rivojlantirishga katta miqdorda mablag' sarflamoqda. Ko'pgina davlatlar o'z madaniyatini xorijga eksport qilish, boshqa mamlakatlarda yashovchi vatandoshlar bilan ishlash va chet elliklarni ishga olishni ko'zda tutuvchi "madaniy diplomatiya" siyosatini amalga oshirmoqda va shu orqali mamlakat uchun ijobiy imidj yaratish va xalqaro miqyosda uning nufuzini oshirish maqsadini ko'zlamoqda. Daraja. Misol uchun, Germaniya bu maqsad uchun katta mablag' ajratadi - 2008 yilda bu maqsadda 658,1 million yevro yoki Tashqi ishlar vazirligi byudjetining 23 foizi sarflangan.

ShHTga a'zo davlatlar o'rtasida gumanitar sohadagi hamkorlik

Madaniyat sohasida hamkorlik. 2001-yilda tashkil etilgan ShHT dastlab o'zining asosiy hujjati – Nizomida belgilab berilgan va uning ustuvor vazifalaridan biri sifatida belgilangan gumanitar sohada mamlakatlar o'rtasidagi hamkorlikni rivojlantirishni o'z oldiga maqsad qilib qo'ygan edi. Ammo 2005 yilgacha bu vektorda amaliy natijalarga erishilmadi. Madaniy hamkorlik masalalari bo'yicha ekspertlar guruhi tuzildi va tashkilotga a'zo davlatlar o'rtasida 2005-2006 yillarga mo'ljallangan ko'p qirrali madaniy hamkorlik rejasi qabul qilindi.

2006 yil dekabr oyida ushbu guruh o'zining birinchi yig'ilishini o'tkazdi. Mutaxassislar tashkilotning besh yilligini nishonlash doirasida yil davomida amalga oshiriladigan madaniy tadbirlarni ma'qulladilar. Keyinchalik madaniyat vazirlarining navbatdagi yig'ilishida 2007-2008 yillarga mo'ljallangan ko'p qirrali madaniy hamkorlik rejasi qabul qilindi, unda uni yanada kengaytirish ko'zda tutilgan.

Shanxay hamkorlik tashkiloti kotibiyati ham gumanitar hamkorlikni kengaytirishga salmoqli hissa qo'shmoqda. 2007 yil aprel oyida Bishkekdagi sammitda madaniy hamkorlik to'g'risidagi shartnoma imzolangan edi. Ushbu tadbir a'zo davlatlarni bir-biriga yaqinlashtirishga yordam berdi. Amalga oshirilgan ishlar soni ham ortdi. Xususan, ShHTga a'zo davlatlar madaniyati haqida umumiy ma'lumotni o'z ichiga olgan "Sivilizatsiyalar muloqoti" nomli albom chiqarildi,

ShHTga a'zo davlatlar rahbarlari kengashining 7-yig'ilishida XXR raisi Xu Szintao har bir davlat uchun Xitoyda tahsil olayotgan talabalar uchun yillik 20 ta stipendiya belgilanganligini ma'lum qildi. Markaziy Osiyo mamlakatlarida Xitoyning Shimoli-g'arbiy universitetida o'qituvchilar tayyorlash kursini taklif qiluvchi xitoy tilini o'rganish dasturi ishga tushirildi. Aloqa universitetida ZTE kompaniyasi homiyligida telekommunikatsiya sohasida ShHTga a'zo davlatlar mutaxassislarini tayyorlash bo'yicha kurslar ochildi. XXR tashabbusi bilan 2006 yilning dekabr oyida elektron mashinasozlik bo'yicha ishbilarmonlar va yuqori mansabdor shaxslar uchun malaka oshirish kurslari tashkil etildi.

Asrlar davomida global miqyosdagi davlatlar va mintaqaviy kuch markazlari o'rtasidagi qarama-qarshiliklarda bufer rolini o'tab kelgan Afg'oniston endilikda Markaziy

va Janubiy Osiyoni bog'lovchi ko'prik vazifasini bajarishdek yangi tinchlik missiyasida o'zini namoyon etmog'i lozim.

Bunday o'zaro manfaatli mintaqalararo hamkorlikning namunaviy ramzi sifatida Transafg'on koridorining qurilishi loyihasini aytish mumkin. Shuni ham anglash muhimki, "Termiz – Mozori Sharif – Kobul – Peshovar" temir yo'li kabi qo'shma infratuzilma loyihalarini birgalikda amalga oshirish orqali, biz ijtimoiy-iqtisodiy va transport-kommunikatsiya vazifalarini hal etibgina qolmasdan, mintaqaviy xavfsizlikni ta'minlashga ham salmoqli hissa qo'shishimiz mumkin.

Mualliflar o'z tadqiqotlarida ot tashkiliy-huquqiy faoliyatining tashkil etilishi va shakllanishi tarixi, O'zbekistonning ishtirokchi mamlakatlar bilan hamkorligini rivojlantirish dinamikasi, ShHTga raislik qilish davridagi respublika faoliyati, Toshkentda joylashgan mintaqaviy terrorizmga qarshi tuzilma doirasida zamonaviy xavfsizlik tahdidlariga qarshi kurashish bo'yicha ko'p tomonlama hamkorlikning samaraliligi, shuningdek, uning konstruktiv rolini ochib berishini yoritib berdilar.

Zamonaviy dunyo sharoitida, bir qator mintaqalardagi keskinlik va xalqaro xavfsizlikka tahdidlarning kuchayishi, shuningdek globallashtirish jarayonlarining kuchayib borayotgan ta'siri fonida, Markaziy Osiyo mintaqasining milliy darajasida ham, butun miqyosida ham barqarorlik va barqaror rivojlanishni ta'minlash ko'p tomonlama hamkorlikning samarali mexanizmlarini shakllantirishga bog'liq. O'zbekiston Shanxay tashkilotlarining asoschilaridan biri hisoblanadi hamkorlik²⁵ mintaqada barqarorlikni ta'minlash, shuningdek, global xavfsizlikka noan'anaviy tahdidlarga qarshi samarali kurashish masalalarini izchil va tizimli hal etishni qo'llab-quvvatlaydi.

SHHT eng jadal rivojlanayotgan yosh xalqaro tuzilmalardan biridir. 2022-yil iyun oyida tashkilot tashkil etilganidan beri yigirma bir yoshga to'ldi. O'z faoliyatining qisqa davrida birlashma o'zini mintaqaviy va global barqarorlikni ta'minlashning dolzarb muammolarini muhokama qilish uchun muhim platforma sifatida ko'rsatdi va zamonaviy xalqaro munosabatlar tizimida munosib o'rin egalladi. Shu bilan birga, SHHT "boshqa davlatlar va mintaqalarga qarshi qaratilgan ittifoq emas", aksincha, "ochiqlik tamoyiliga amal qiladi"²⁶.

"Shanxay ruhi" birlashishga alohida qiziqish uyg'otadi, uning asosiy mazmuni tenglik, o'zaro manfaatli hamkorlik, o'zaro hurmat va ishonch, ichki ishlarga aralashmaslikdir [Kushkumbayev 2018; Kleshcheva 2012]. SHHT faoliyatining eng muhim printsipi sifatida "Shanxay ruhi" zamonaviy xalqaro hamkorlik nazariyasi va amaliyotini boyitib, jahon hamjamiyatining xalqaro munosabatlarni demokratlashtirishga bo'lgan universal istagini amalga oshirdi [Alimov R. 2017: p.20].

²⁵ Шанхайская организация сотрудничества образована 15 июня 2001 года в городе Шанхай на основе Декларации о создании ШОС, подписанной Узбекистаном, Китаем, Казахстаном, Кыргызстаном, Россией и Таджикистаном, как постоянно действующая региональная международная организация. В 2017 году в состав ШОС в качестве полноправных членов были приняты Индия и Пакистан

²⁶ Декларация о создании ШОС. 15.06.2001 г. Сайт ШОС: www.secsco.org (18.12.2021).

Hozirgi vaqtda SHHT ko'p tomonlama formatdagi nufuzli tuzilmalardan biri hisoblanadi. A'zo davlatlarning umumiy maydoni 34 million kvadrat metrdan oshadi. km yoki Evroosiyo hududining taxminan 60%, aholisi esa ko'proq

3 milliard kishi, bu dunyo aholisining deyarli yarmini tashkil qiladi. ShHTga doimiy a'zo davlatlar Hindiston, Qozog'iston, Qirg'iziston, Xitoy, Pokiston, Rossiya, Tojikiston va O'zbekistondir. [Porshneva O., Rakhimov M., Razinkov S. 2022: p.17].

Manfaatdor davlatlar bilan o'zaro aloqalar "kuzatuvchi" maqomini berish orqali ham amalga oshiriladi va "muloqot sherigi" ShHT doirasidagi hamkorlikning asosiy yo'nalishlari barqarorlik va xavfsizlikni ta'minlash, shuningdek, siyosiy, iqtisodiy, gumanitar, energetika, transport va boshqa umumiy manfaatli sohalarda samarali mintaqaviy hamkorlikni rag'batlantirishdir. SHHT oldida turgan vazifalarni samarali amalga oshirish uchun tashkilot doirasida: davlat rahbarlari, hukumat rahbarlari va tashqi ishlar vazirlari kengashlari, vazirliklar (idoralar) rahbarlari yig'ilishi, milliy koordinatorlar Kengashi, shuningdek doimiy faoliyat ko'rsatayotgan organlar: Pekinda faoliyat ko'rsatayotgan Kotibiyat va Toshkentda terrorizmga qarshi mintaqaviy tuzilma tashkil etildi.

Biroq, SHHT institutlari faoliyatini tanqidiy baholash mavjud, shuning uchun mutaxassislarining fikriga ko'ra, Kotibiyat ShHT yuqori organlari yig'ilishlarida tasdiqlangan qarorlarni amalga oshirish uchun "ma'muriy - byurokratik markaz" vazifasini bajaruvchi mustaqil qarorlar qabul qilish vakolatiga ega emas [Aris: 2009; Rozanova: 2012].

Umuman olganda, SHHT o'z maqomiga ko'ra xalqaro tashkilotdir, chunki u barcha mezonlarga javob beradi: xalqaro huquqqa muvofiq yaratilgan, ya'ni qonuniy asosda; xalqaro shartnoma asosida tashkil etilgan; faoliyatning muayyan sohalarida hamkorlikni amalga oshiradi; mustaqil huquq va majburiyatlarga ega [Shaw, 2008, 1295-1296-betlar].

SHHT noan'anaviy xavfsizlik tahdidlariga qarshi kurashish tizimida

SHHT makonida barqarorlik va xavfsizlikni saqlash, birlashmaga a'zo davlatlarning xalqaro terrorizm, ekstremizm, giyohvand moddalar savdosi va boshqa transmilliy tahdidlarga qarshi kurashish masalalari bo'yicha vakolatli tuzilmalarining amaliy faoliyatini muvofiqlashtirishda Bosh qarorgohi Toshkentda joylashgan mintaqaviy terrorizmga qarshi tuzilma (Rats) muhim rol o'ynaydi. O'zbekiston SHHT asoschilaridan biri bo'lib, integratsiya birlashmasining shakllanishi va institutsional rivojlanishida, tashkilot doirasida hamkorlikning samarali mexanizmlarini yaratishda, SHHT formatini va uning xalqaro aloqalarini yanada kengaytirishga qaratilgan boshqa manfaatdor mamlakatlar va xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikni rivojlantirishda muhim rol o'ynadi va davom etmoqda. Xususan, O'zbekiston ShHTga raislik qilgan davrda ShHTga BMT bosh Assambleyasida kuzatuvchi maqomini berish, SHHT kotibiyati va BMT, ASEAN, MDH, KXShT²⁷, SVMD va boshqa ijro etuvchi organlar o'rtasida memorandumlar va o'zaro tushunish to'g'risidagi

²⁷ Резолюция Генеральной Ассамблеи ООН от 1 декабря 2004 года №A/RES/59/48 (пункт 151 повестки дня) «Предоставление Шанхайской организации сотрудничества статуса наблюдателя Генеральной Ассамблее». Сайт ООН: https://www.un.org/ru/ga/sixth/59/sixth_res.shtml (16.08.2022).

rezolyutsiyalarni imzolashga ko'maklashuvchi tashkilotni rivojlantirishning yangi vektori belgilandi.

Xulosa

Yuqoridagilarni umumlashtirib shuni ta'kidlash mumkinki, XX asr oxirida dunyoning geosiyosiy o'zgarishi va avvalgi xavfsizlik va barqarorlik tizimining yo'q qilinishi, globallashtirish jarayonlarining faol rivojlanishi, postsovet hududida mustaqil davlatlarning shakllanishi O'zbekistonning mintaqaviy va global miqyosda ko'p tomonlama hamkorlikning yangi shakllarini izlash zarurligiga olib keldi.

O'zbekiston boshqa davlatlar bilan bir qatorda MDH va ShHTning hammuassisi bo'lib, uning doirasida Markaziy Osiyo mintaqasining xavfsizligi, barqarorligi va barqaror rivojlanishini mustahkamlashda faol ishtirok etmoqda. O'zbekistonning MDH va SHHT faoliyatidagi ishtiroki respublikaning tashqi siyosat yo'nalishiga to'liq mos keladi, chunki zamonaviy dunyo sharoitida mintaqada tinchlik, barqarorlik va barqaror rivojlanishni ta'minlash samarali ko'p tarmoqli hamkorlikni rivojlantirishni talab qiladi. Respublika xalqaro va mintaqaviy xavfsizlikni ta'minlash, o'zaro manfaatli iqtisodiy aloqalar va sanoat kooperatsiyasini kengaytirish, yuqori texnologiyalar va innovatsion rivojlanish, transport va tranzit, ta'lim va fan, turizm, sog'liqni saqlash va boshqa sohalardagi sheriklik masalalarida ushbu tashkilotlarga a'zo davlatlar o'zlarida konstruktiv hamkorlikni mustahkamlashga ustuvor ahamiyat beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Alimov R. SHHT: shakllanishi, rivojlanishi, istiqbollari. - Moskva: "butun dunyo" nashriyoti, 2017.
2. Aris, S. 2009. The Shanghai Cooperation Organisation: Tackling the Three Evils. A Regional Response to Non-Traditional Security Challenges or an Anti-Western Bloc? *Europe-Asia Studies*, 61 (3).
3. Kushkumbaev S. ShHTning Markaziy Osiyodagi xavfsizlik muammolari va tahdidlariga qarshi kurashdagi roli // ShHT forumining o'n ikkinchi yig'ilishi materiallari. Toshkent: ismu, 2018.
4. Klesheva T. Shanxay hamkorlik tashkiloti ATR mamlakatlarida terrorizmga qarshi kurashning asosiy organi sifatida // huquq va siyosat. – 2012, №1.
5. Porshneva O., Rakhimov M., Razinkov S. Historical and Legal Aspects of the SCO Formation and Institutional Development in Shanghai Cooperation Organization: From Interaction to Integration? Exploring New Horizons. Edited by Sergey Marochkin and Yury Bezborodov. Routledge 2022. P. 9- 24.
6. Rahimov S. MDH doirasida O'zbekistonning savdo-iqtisodiy hamkorligi / / demokratlashtirish va inson huquqlari. – 2018, №1 (77).
7. Zamonaviy xalqaro munosabatlar va jahon siyosati: darslik

// OTV. - qaniydi? tahririda-Rossiya fanlar akademiyasining muxbir a'zosi, professor A. V. Torkunov. Moskva: Ma'rifat, 2004.

8. Rozanova A. A. // Jeneva qurolli kuchlarni demokratik nazorat qilish markazi, Belorusiya davlat universiteti va Kisining Qo'shma tadqiqotlari. Minsk / Almati / Jeneva, 2012. 194 s.

9. Shaw, M. International Law. Sixth edition. Cambridge University Press, 2008.